

Afrika Barış ve Güvenlik Gündemini Açmak: Türk Afrika İlişkilerini Bekleyen Fırsatlar?

Chrysantus AYANGAFAC

Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü (ISS), Kıdemli Araştırmacı

Çeviren: Ayşe Merve KAMACI

Giriş

Bu makaleyi yazmaktaki amacım, Afrika mücadeleleri ve politikalarının batı literatüründeki algılanışında hissedilen afro-pesimizmin maskesini düşürmektir. Afrika'nın yoksulluk ve iç çatışmalarla yoğrulmuş karanlık bir kıta olarak kabul edildiği ve istikrarsızlık ve ekonomik yoksunluk hususlarında bir metafor olarak kullanıldığı apaçık bir gerçektir. Soğuk Savaşın bitiminin tansiyonları düşürmesi ve üçüncü demokratikleşme dalgasının arasına "barış rantı" eklemesi beklentilerine rağmen Afrika'nın hala bu şekillerde anılması Chinua Achebe'nin *things fall apart the center cannot hold (her şey dağılır, merkez tutamaz)* sözünü ve Fukuyama'nın tarihin sonu tezini hatırlatmaktadır. Sonuç olarak Afrika silah, AIDS, uyuşturucu, yozlaşmış gençlik, eğitimsiz toplumsal güç ve kleptokratlar¹ pazarı olarak algılanmaktadır. Ancak Afrika doğal kaynakları ve terörizmle mücadelesi ile modern dünyaya tanıtılması gereken bir yerdir.

1960 ve 1990 yılları arasında, kıtada 80 kanlı hükümet değişimi olmuştur. 1998 yılının sonuna kadar, 48 SSA ülkesinin yalnızca %39'u siyaseten istikrar ve iyi yönetim elde edebilmiş, %23'ü politik kriz ve türbülans yaşamış ve %38'i ise çeşitli silahlı çatışma ve iç savaşlar geçirmiştir.² Sudan, Somali, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Fildişi Sahili hala politik çatışmalarla mücadele etmektedir. Ancak Afrika'da, barış - güvenlik gündemi ve kurumları sayesinde iyi bir yönetim sergileyen ve çatışmaları başarılı bir şekilde bastıran ülkelerin sayısındaki artış göz ardı edilemez. (Örneğin Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Ruanda)

Küreselleşme, uluslararası kayıtsızlık ve kıta sorunlarından kurtulma çerçevesinde kendi iç çatışmalarını işaret eden çoğalan taleplere cevaben, Afrika Birliği kıtada barış ve güvenlik sorunları üzerine çalışan ilk Afrika kuruluşu olarak, 2002 yılında Güney Afrika, Durban'da kuruldu. Afrika barış ve güvenlik mimarisi ve gündemi

oluşturulması fikri bu çerçevede ortaya atıldı ve tasarlandı. Ancak bırakın barış ve güvenlik mimarisini, Afrika Birliği ve çalışmaları hakkında, özellikle de güvenlik konularında en üst karar alma organı olan Barış ve Güvenlik Konseyi hakkında çok az şey bilinmekte.

Bu bilgisizliğin bir sonucu olarak adı geçen uluslararası örgüt, Afrika kıtası ile bağlantılı olmanın getirdiği sorunların ve imkansızlıkların gölgesinde kalmaktadır. Afrika kıtası ile kurulan ilişkiler genellikle, Afrika gerçeklerine yönelik herhangi bir anlayış ya da merhametten uzak, geçici ve merkezîyetçi bir temel üzerine kurulur. Türkiye Afrika Birliği'yle iş birliği yapmak konusuyla ilgilenmektedir, bu anlamda iş birliği yapılabilecek alanların araştırılması faydalı olacaktır. Bu çalışma Afrika barış ve güvenlik gündemini oluşturan hususların incelenmesi yoluyla, Türkiye ve Afrika arasında muhtemel bir iş birliğinin hangi alanlarda yapılabileceği konusunda aydınlatıcı olacaktır. Çalışmada konuyla ilgili şu gibi sorulara yanıt aranacaktır: Afrika çatışmalarının nedenleri nelerdir? Bu nedenlerin ne gibi karakteristik özellikleri vardır? Küresel politik ekonomideki değişimlerin Afrika çatışmalarına nasıl bir etkisi olmuştur? Afrika Birliği kıtadaki çatışmaların neden olduğu sorunlara nasıl bir yaklaşım göstermektedir? Türkiye neden Afrika Barış ve Güvenlik Gündemi ile ilgilenmelidir? Türkiye Afrika ile nasıl bir ilişki kurmalıdır?

Afrika Çatışmalarının Nedenleri ve Bunların Karakteristik Özellikleri Nelerdir?

Afrika'da çatışmaların tekrarlanması üzerine birbirinden farklı pek çok neden sunulmaktadır. Ancak bunların hepsini bu makalede ele almak mümkün olmadığından yalnızca iki temel neden üzerinde durulacaktır: hırs ve etnik köken. Ancak itiraf etmem gerekir ki hırs, haksızlık ve etnik çeşitlilik üzerine yoğunlaşmam çok da masum bir sebepten değildir. Hiç şüphe yoktur ki Türkiye'nin gelişen ekonomisi, Afrika'nın zengini olduğu doğal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'nin kıta ile ilişkisinin ardında reelpolitik nedenler olduğunu inkar edenler, çağdaş siyasetten bağımsız olarak kendi dünyalarında yaşamaktadırlar. Etnik köken AB'nin kıta ile, özellikle göç konusunda kimi ilişkiler kurmasında etkili olmuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmeye hazırlandığı şu dönemde, ülkenin Afrika'daki etnik çeşitliliğin yarattığı karmaşayı iyi değerlendirmesi gerekir.

Haksızlığa Karşı Hırs:

Sierra Leone, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan ve Angola'da yaşanan krizlerden etkilenen ve Soğuk Savaşın bitimiyle oluşan zemine rağmen hala görülmeye devam eden çatışmaların nedenini tespit etmek amacıyla yazılan bu teorik analiz, gittikçe kıtada yaşanan çatışmaları tanımlamak ve analiz etmek konularına yönelmiştir. Cezayir, Angola, Kamerun, Çad, Fildişi Sahili, Kongo (Brazzaville), Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gine, Libya, Nijerya, Sierra Leone ve Sudan doğal kaynakları bol olan ancak insan hakları ve kalkınma raporları tatmin edici olmayan ülkelerdir. Kısaca doğal kaynak konusunda zengin olan Afrika ülkeleri ekonomik bakımdan durgun, antidemokratik, ataerkil, yoz ve çatışmalar konusunda çaresizdir. Bu nedenle de *doğal kaynakların laneti*³ ya da *bolluk paradoksu*⁴ konularında iyi birer örnek olarak görülebilirler. Peki, doğal kaynak zenginliğini zehir dolu bir kadehe dönüştüren şey nedir?

Akademik ve politik çevrelerde Afrika'daki doğal kaynak lanetini açıklamak için üç ayrı kalem neden kullanmak *edinilmiş akıl (received wisdom)* haline gelmiştir.⁵ Ekonometrik bir perspektiften bakıldığında, doğal kaynak laneti ekonominin diğer sektörlerini elverişsiz hale getiren doğal kaynak patlamasının neden olduğu döviz kurundaki artışın bir sonucudur (Hollanda Sendromu).

Kalkınma ekonomisi temeline dayanan ve hırs ve haksızlık analizlerinde kullanılan ikinci neden ise Afrika'daki çatışmaların doğal kaynak zenginliği ile tetiklenip beslendiği yönündedir. Çatışmalar zenginleşme amaçlı olduğu kadar satın alınabilecek silahlara duyulan açgözlülükle de ilişkilidir (savaş ekonomileri).⁶ Siyaset bilimi çerçevesinde yer alan üçüncü neden ise liderlerin doğal kaynak zenginliğini vatandaşlarına hesap vermeksizin kullanmaları ve doğal kaynak patlamasının kurumsal çöküşe, bozulma ve siyasi istikrarsızlığı yol açmasıdır (Politik Hollanda Sendromu)⁷.

Literatür, teorik ve analitik olarak (özellikle niceliksel bakımdan), kamu tercihlerine ve ekonomik analizlerde görülen siyasete dair rasyonel yaklaşımlara odaklanmaktadır.

Örneğin Grossman⁸ ve Azam⁹'ın faydacı çerçevesinden feyz alan Collier et al, savaşların isyana teşvik eden sebeplerin savaş masraflarının yanında yeterince fazla olduğu durumlarda ortaya çıktığını söyler. İç savaşların ardında iki olası güdünün olduğunu ileri sürer; "adalet arayışı" (haksızlık) ve "ganimet arayışı" (hırs). Hırs çatışma taraflarının, özel menfaatleri için bir şeyleri ele geçirme isteğidir. İsyanların amaçlarından biri devleti tehdit etmektir, çünkü bir çatışmada yer almanın fırsat maliyeti, savaşları finans edecek ve destekleyecek şantaj malzemesi olarak görülmektedir.¹⁰ Toplumu isyana götüren sebepler, zafer ve zaferin getirilerini elde etme ihtimali, gelecek hükümetin destekçilerini ödüllendirme olasılığı ve nüfusun ayrılma isteğiyle ilişkilidir. Yeni hükümetin destekçilerini ödüllendirme olasılığı devlet askeri harcamalarına; ayrılma isteğini ödüllendirme olasılığı ise nüfusa bağlıdır. Fırsat maliyeti kişi başı harcamayla artar. Bu yüzden isyan sırasında düşük gelirli nüfusa göre yüksek gelirli nüfus, daha çok fırsat maliyeti harcaması yapar.

David Keen ise çatışmaların temelini anlamak ve böylelikle başarılı barış anlaşmaları yapabilmenin yolunun çatışmaların ekonomik boyutlarına hakim olmaktan geçtiğini öne sürmektedir. Keen'e göre, "Savaşlar gittikçe ekonomilerin devamını sağlar hale gelmiştir. Savaş yalnızca belirli bir sistemin çöküşü değil, ayrıca kar, güç ve savunma anlamında alternatif bir sistem yaratmanın yoludur." Keen çalışmalarında ortaya koymaktadır ki, iç savaşlar bağlamında, silahlı grupların üyeleri çapulculuktan kar sağlamak ve hükümetler karşıt görüşleri söndürmek için şiddet kullanırken, yandaşlarını ödüllendirmekte ya da kaynaklara ulaşımını sağlamaktadır. Bu şartlar altında iç savaşların sona ermesi çok zor görünürken, düşmanın mağlup edilmesi de her zaman arzu edilen netice olmamaktadır.

Keen ekonomik şiddeti ikiye ayırmakta, "yukarıdan aşağıya" ve "aşağıdan yukarıya" olarak isimlendirmektedir. Yukarıdan aşağı şiddet siyasi liderler ve işadamları tarafından harekete geçirilmekte ve zayıf bir durum, ekonomik kriz, rejim karşıtı güçlü bir tehdidin varlığı, değerli kaynaklar için girişilen yarış gibi faktörlerden etkilenebilmektedir. Aşağıdan yukarı şiddet ise vatandaşlar ve düşük rütbeli askerlerce yaratılmakta; sosyal ve ekonomik olarak dışlanma, güçlü bir devrimci örgütlenmenin ya da ideolojinin noksanlığı ve şiddetin cezasız kalacağı inanışlarından beslenmektedir. Doğal kaynak bağımlılığı çatışmaya neden olmaktadır çünkü doğal kaynaklar bal küpü gibidir ve siyaset bu nimetin kontrol edildiği bir yarış alanına

dönüşmüştür. Bu ise –yabancı ortak davranış tarafından tahrik edilip desteklenerek- siyasetin yozlaşması ile bozulmasına neden olmaktadır ve bazen de doğrudan şiddet politikası doğurmaktadır. Dar gelirli ülkelerde bu durum en yüksek seviyededir zira devletin kontrolü, tutarlı bir özel sektörün yokluğunda oluşan diğer gelir getiren fırsatlara bağlı muazzam bir gelir gerektirmektedir.

Le Billion (doğal kaynaklara erişim) bu tartışmaya politik şiddetin doğal kaynaklara erişim oranı, bu kaynakların buldukları konum ve dağılımları, çıkarılma ve işlenme süreçleri ve isyancılar tarafından sömürülme olasılıklarının azlığı veya çokluğu ile doğrudan ilintili olduğunu öne sürerek bir fark daha katmaktadır. Kaynaklara erişim yalnızca kaynağın konumu ile saptanmaz, bu anlamda kaynağın türü ve yağmalanabilirlik, engellenebilirlik ve yasallık ölçütleri ile belirlenen kullanılma yolu da önemlidir. “Yağmalanabilirlik” ölçütü kaynakların bireyler ve küçük gruplar halinde teşkilatlanmış vasıfsız işçiler tarafından kolaylıkla çıkarılması ve nakledilmesi hususundaki kolaylıkla ilgilidir. Kaynakların nakliyatı az sayıda kişi tarafından ve çok az sayıda silah ile girişecek bir müdahale sonucu durdurulabiliyorsa “engellenebilir”dir; bu müdahale ağır bir silahlı kuvvet gerektiriyorsa “engellenemez” niteliktedir. “Yasallık” ölçütü ise piyasada ticaretinin kolaylıkla yapılabilmesi ile ilişkilidir. Keen yeraltından çıkarılan emtianın, üretim sürecinde organize suç ve yasadışı ticaret şebekeleri işbirliği bulunduğundan, şiddetin en katı hali ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Kaynaklar başkent ya da kontrol merkezine yakın mesafede yer alabilir. Kontrol uzaklığı ne kadar artarsa devlet maliyeti ve buna karşılık isyancıların finansman elde etme imkanları da o kadar artacaktır. Auty noktasal kaynaklar ve yaygın kaynaklar arasında bir ayırım yapmıştır. Yaygın kaynaklar üretim süreci ile alakalı iken, noktasal kaynaklar ise çıkarım süreci ile ilişkilidir.

Yazar, bir kaynağın fiziksel olarak yereller tarafından bir noktada toplanıp, işlendiği ve yabancı yatırım gerektirdiği durumlarda -ki yereller bu yatırımları ancak kendi toprakları egemen bir devlet olarak tanınırsa çekebilirler- ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasına daha olası olduğunu öne sürmektedir. Eğer kaynak coğrafik olarak bir noktada toplanmış değilse ve yabancı yatırım gerektirmiyorsa ya da az miktarda gerektiriyorsa –alüvyal elmas örneğinde olduğu gibi- yereller düpedüz bağımsızlıkları için mücadele etmektense yerel diktatörün arkasında yer almayı tercih

edebilmektedirler.¹¹ Bu noktada Englebert'in, Kongo'daki çatışmanın ayrılıkçı bir mücadeleye dönüşmemesinin nedenini petrol kaynaklarının kontrol edilmesi zor bir kara bölgesinde yer almasında aradığını hatırlamak gerekir.¹² Savaş daha çok petrol bölgelerinin idaresini ele geçirmek amacıyla ortaya çıkmıştı ve politika merkezini en önemli savaş meydanı haline getirmişti.

Peki, bu teorik analizler Afrika çatışmalarının hakikatlerini ortaya koyabilmekte midir? Ne ölçüde olursa olsun, gözlemlenen pozitif bağıntıya rağmen, neden diğer doğal kaynak zengini Afrika ülkeleri korkunç insan hakları ihlallerine sahne olmalarına ve kötü idare edilmelerine rağmen çatışma içine sürüklenmemişlerdir? Ross'a göre, her doğal kaynak zengini ülke şiddetli çatışmalar görse de, iki ya da üçü bundan kaçınmayı başarabilmiştir.¹³ Şimdi Afrika'daki çatışmalardan uzak kalmayı başarmış olan bu iki üç kaynak zengini ülkenin durumunda yalnızca şansın yaver gittiğini mi söylemeliyiz? Politik ve metodolojik bir perspektiften bakıldığında, bu analizin niteliği gereği hatalı olduğu söylenebilir. Doğal kaynak zenginliği politik aktörlerin amaç ve seçimlerini belirlemede zorunlu bir unsurken, kurumsal yapılanmanın da doğal kaynak zengini ülkelerde değişik seviyelerde yaşanan çatışmaları açıklamada yeterli bir unsur olacağını bilmek gerekir. Sonuç olarak, doğal kaynak zenginliği ne kadar çekici olursa olsun ve politik istikrarsızlık ile çatışmaları ne kadar şiddetlendirirse şiddetlendirsin, politik ve sosyal bir bağlamdan bağımsız olarak kendi başına bir iç savaşı tetikleme gücünü haiz değildir.

Zamanlama konusu bu çerçevede şu ana kadar ele alınmadı. Eğer petrolün bir iç savaşın ortaya çıkışında etkisi mevcut ise, neden RoC'de 1993 yılında bir çatışma yaşandı da bu tarihten evvel hiçbir sorun yoktu? Bu soruya cevap, bireyleri yegâne hedefi kar maksimizasyonu olan rasyonel varlıklar/homo economicus olarak gören rasyonalist yaklaşım olabilir. Politik aktörler durumu kurtaracak bir yolun bulunmadığı ve bir tarafın kaybettiğinde öteki tarafın kazanacağı karşı karşıya gelişlerin içinde yer almaktadır (Mahkum İkilemi/Prisoner's Dilemma). Rasyonalistler bütün hareketlerin kısa vadeli ekonomik çıkarlar tarafından güdülenmesinin gerekli olduğuna inanmamaktadırlar. Rasyonel yaklaşım kullanıldığında, literatürde politik kurumların karar alış ve politika yapım süreçlerindeki şekillendirici ve yapılandırıcı gücünün ihmal edildiği söylenebilir. Rasyonalist kurumsalcıların çıkış noktası kurumların kendisi değil, kurumları

siyasilerin tercih ve stratejilerini şekillendirmede iç değil, dış değişken olarak değerlendirmelerinde yatar. Politikacılar bir boşlukta iş görmezler, kısıtlama ve fırsatlar oluşturan politik bir bağlamın içinde yer alırlar. Örneğin, Afrika'daki politik geçiş sürecini açıklamaya çalışan bir çalışmada van de Valle şu sonuca varmıştır: Alt Sahara Afrika'nın zorunlu olarak babadan oğula geçen yeni rejimlerindeki farklılıklar, siyasi protestolar ve askeri müdahaleler gibi etkenleri şekillendirmiştir. Bu etkenler geçiş sonuçlarında önemlidir, ancak başarılı bir geçiş sürecini başlı başına şekillendirebilecek kadar güçlü değildir.¹⁴ Kurumlar gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olayları düzenlemekten çok daha fazlasını yapmıştır. Alt Sahara Afrika ülkelerindeki politik geçiş süreçlerinin sonucuna güçlü, bağımsız ve doğrudan etkileri olmuştur.

Etnik Köken ve Afrika Çatışmaları

Burundi, Fildişi Sahili ve Ruanda çatışmaları da Afrika'da vuku bulmuş diğer pek çok çatışma gibi "etnik çatışma" olarak nitelendirilmektedir. Afrika çatışmaları genel itibariyle Hobbes'un devlet anlayışının temelinde yatan şekliyle insanlıktan uzak ve kısa bir görünüm arz eder. Afrika çatışmalarının herhangi bir ahlaki temeli yoktur, bu çatışmalar ancak yabani doğal güçler çerçevesinde ele alındığında anlaşılabilir. Bu yüzden "fiziksel saldırı insan varlığının parçasıdır; insanlar ekonomik, eğitsel ve kültürel anlamda bir standarda kavuştuklarında bu davranış biçimi ehlileştirilebilir." Gençleri "istikrarsız bir sosyal akıntının gevşek molekülleri"¹⁵ olarak gören Kaplan, ayrıca, gençliğin en büyük sorunlarından biri olan eğitimsizliğe ve toprak sahibi olma hırsına dikkat çekmiştir. Hâlihazır zemine ters düşen bu durum karşısında Kaplan Batı'nın Afrika'ya yardım edebilmesinin tek yolunun Afrika'nın iç işlerine karışmamaktan ve sınırları kapatmaktan geçtiğini iddia etmektedir. Bu kötümser bakış açısının Avrupa'da son zamanlarda göç hususunda oluşturulan form ile kabul edilen yeni sınırlamalardan ve özellikle Fransa'da Afrikalılara karşı körüklenen ırkçı şiddetten beslendiği görülmektedir.

İç savaşlar kimi zaman etnik çizgiler üzerinde yer alabilir ancak etnik köken bir iç savaş nedeni değildir. Hizkias Assefa, bu görüşü destekler biçimde, elit tabaka tarafından ortaya konan bir çatışmanın bütün bir etnik grubu içine çeken

meşrulaştırıcı güce sahip bir kehanet olarak nihayete erdiği sonucuna varmaktadır. Assefa tezine şöyle devam etmektedir,

Afrika toplumları içindeki elit tabakanın, özellikle de siyasi sınıfın, insanları etnik ön yargıyla besleyerek manipüle etme konusunda herhangi bir çekincesi bulunmadığı görülmektedir. Kişisel çıkarları etnik terimler çerçevesinde şekillenen siyasi liderler mevcuttur ve etnik dayanışma çanları, birbirlerini düşman telakki eden gruplar arasında düşmanlığı körükleme riskine karşı, yine de mevcut desteği canlandırmak için çalmaktadır.¹⁶

Assefa'nın bu görüşü Amilcar Cabral'ın "Afrika'daki insanlar arasında gerçek bir çatışma yoktur; gerçek çatışma Afrika'daki elitler arasında yaşanmaktadır"¹⁷ tezi ile bütün bütüne örtüşmektedir. Bu nedenlerden dolayı ben de Carnegie Komisyonu'nun ölümcül çatışmaları durdurma konusundaki görüşünü desteklemekteyim, Carnegie Komisyonu'na göre:

Etnik, dini, kabilesel ya da cemaat sözcükleri -gruplar arası çatışmalarda önemli olsa da- çoğu durumda insanların amaçlarına ulaşmak için niçin muazzam bir şiddete ihtiyaç duydukları sorusunu net olarak yanıtlandırmakta yetersiz kalır. Bu açıklamalar insanların farklılıkları dolayısıyla birbirlerini neden öldürmeye meyilli olduklarını açıklamamaktadır. Bir çatışmaya etnik sıfatını vermek, ahlaki, kültürel ve dini farklılıkların önüne geçilemeyen bir şekilde şiddetli çatışmalarla yol açtığı ve bu yüzden farklılıkların ortadan kaldırılması gerektiği gibi olumsuz izlenimler neticesinde yanlış yargılara varılmasına neden olabilir. Bu yüzyıl içinde farklılıkları ortadan kaldırma çabaları defalarca kan dökülmesine neden olmuştur ve pek çok tecrübe işaret etmektedir ki uygun anayasal formlar dâhilinde içselleştirilen uzlaşmalar kan dökülmesini engellemeye yardımcı olmuştur.¹⁸

Sonuç olarak söylenebilir ki Afrika'daki çatışmalar kaynakların azlığından ve bu doğal kaynaklara sahip olma mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle doğal kaynakların dağıtılıp yönetilmesi sırasında takınılan tutum çatışmaları ateşlemekte ve beslemektedir. Lefwich, politikanın temel olarak, meta ya da ide kategorilendirmesine girilmeksizin doğal kaynakların yerel, ulusal ya da uluslararası düzeyde dağıtımını sırasında dâhil olunan uzlaşma, işbirliği ya da çatışma eylemlerinin bütününden ibaret olduğunu öne sürmektedir.¹⁹ Böylece, doğal kaynaklarının dağıtım sürecinde izlenen yol -Laswell'in kimin neyi, ne zaman ve nasıl aldığı sorusuna cevaben oluşturduğu siyaset tanımının dikkate alınması ile- Afrika'da son dönemde meydana gelen çatışmaların tam kalbinde yer almaktadır.²⁰

Afrika Çatışmalarının Özellikleri

Bölgesel sebepler: Afrika çatışmalarının çoğu dini sebeplerden kaynaklanmaktadır; çatışma bir ülkede başlar ve komşu ülkelere yayılır. Örneğin Liberya'da görülen kriz Fildişi Sahili'nde başlayıp Sierra Leone'ye yayılmış, sonra tekrar Fildişi Sahili'nde görülüp Guinea Conakry'de yıkıcı etkisini göstermiştir. Bunun gibi Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Darfur'da yaşanan kriz de çok yönlü bir krizdir. Aynı bağlantı Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Ruanda ortak krizinde de görülmektedir.

Afrika çatışmaları büyük çoğunlukla etnik sebeplerden ortaya çıkar, ancak bu hepsinin etnik çatışma olduğu anlamına gelmez. Etnik köken genellikle seferberlik oluşturulması için kullanılan bir araç niteliğindedir. Örneğin Burundi ve Ruanda çatışmaları Tutsi ve Hutu bölünmesi üzerinden ortaya çıkmıştır. Fildişi Sahili'ndeki çatışma ise Hristiyan Güney – Müslüman Kuzey bölünmesine dayanır. Bu sebep aynı zamanda Darfur çatışmasının da sebebidir.

Dışarıdan müdahale: Afrika çatışmalarında her zaman -iyi ya da kötü niyetli- dış etkenlerin varlığı görülmüştür. Dışarıdan müdahaleler çoğunlukla batı ülkelerinden gelmektedir. Son zamanlarda ise Çin de dış müdahalelere başlamıştır. Bu müdahalelerin sebebi (Soğuk Savaş gibi) ideolojilerden, basit ekonomik sebeplere doğru değişim göstermektedir. Ancak küreselleşmenin doğumu ile dış etkenlerin

sayısında bir artış görülmektedir. Bu artış özellikle doğal kaynaklar alanında çok sayıda büyük, çok yönlü şirketin ortaya çıkması örneğinde de görülebilir.

Afrika çatışmalarının sebeplerinden biri de savaş ekonomileri ve insan hakları ihlalleridir. İnsan hakları ihlali ve elmas, petrol, kakao gibi doğal kaynakların istismarı Afrika'daki hükümet ve halk isyan teşebbüslerinde önemli bir rol oynamıştır. Sierra Leone'deki Devrimci Birleşik Cephe (RUF) ve Angola'daki Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Bağımsızlık (UNITA) gibi savaş girişimlerinin desteklenmesinde, elmas kaynaklarının kritik bir öneme sahip olmasını konuyla ilgili iyi bir örnek olarak verebiliriz.

Ateşkes görüşmelerinin yürütülmemesi Afrika çatışmalarının temel bir özelliği haline gelmiştir. Örneğin Liberya sivil savaşı sırasında taraflar arasında on üç barış anlaşması imzalanmıştır ancak altı yıllık dönem içinde bu anlaşmaların hiçbiri uygulanamamıştır. Angola'da dört, Somali'de on bir ve Sudan'da beş barış anlaşması imzalanmıştır. Ancak taraflar müzakere masasını terk ettiği anda bu girişimlerin hepsi hükmü kalmamış birer yasaya dönüşmüştür. Yani Afrika'da bir çatışmanın başlaması, aslında yalnızca gerçek çatışmayı geciktirici eylemler olan, düşmanlıklara isteğe bağlı olarak ara vermeler, ateşkes görüşmeleri, barış anlaşmaları ve ulusal seçimlerle dolu, uzun süreli bir savaşın başladığı anlamına gelmektedir. Sonuç itibariyle, bu anlaşmalar bir yandan ulusal barış ve birlik kriterleri iken, diğer yandan da içlerinde çatışma tohumları barındırmaktadır.²¹

3) Afrika Birliği Kıtadaki Çatışmalara Karşı Nasıl Bir Tavrı Takınmıştır?

Afrika Birliği'nin oluşturulması fikri, iyi yönetim bağlamında kıtada görülen çatışmaları önlemek, yönetmek ve çözümlenmek ihtiyacı sonunda ortaya çıkmıştır. Afrika Birliğinin oluşturulmasının altında neoliberalizmin zaferi, Afrika çatışmalarına karşı kayıtsızlık, Mbeki, Obasanjo ve Kaddafi gibi bazı Afrika liderleri arasındaki politik çıkarların rekabeti gibi sebepler olduğunun altını çizmeliyiz.²² Ancak 2002 yılında kurulan ve Afrika Birliği Örgütü'nün yerini alan Afrika Birliği, yeni bir barış ve güvenlik mimarisinin geliştirilmesi adına önemli bir adım olarak görülmelidir. Yapısal açıdan Afrika Birliği tümüyle yeni proaktif koşullar sunarken, Birliğin eski hali olan Afrika Birliği Örgütü, egemen eşitlik ve üye devletlerin ilişkilerine

karışmama ilkelerinin kısıtlayıcı özelliklerinden dolayı barış ve güvenlik konusunda tatmin edici çok fazla başarı elde edebilmiş bir örgüt değildi. Bölgesel anlamda elde edilen olumlu gelişmeler ve Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD) girişimi ile Afrika Birliği, yeni bir Afrika politik dili oluşturmak ve bir yandan da yabancı destek bulmak için gerçekçi bir "Afrika reform programı" oluşturmaktadır.

Afrika Birliği ve Afrika Birliği Örgütü arasındaki modelsel farklar, yalnızca "çatışma yönetimi"nin "çatışma önleme"ye dönüştürülmesi ya da "güvenlik" ifadesinin "insan güvenliği" şeklinde kullanılması değildir. En önemlisi artık egemenlik ve müdahale etmeme kavramlarının insan hakları ihlallerinde birer kalkan olarak kullanılmayacak olmasıdır (Afrika Birliği Esas Sözleşme madde 4 (h)). Afrika Birliği Saldırmazlık ve Müdafaa Antlaşması, "İnsan Güvenliği"ni temel ihtiyaçların karşılanması yoluyla birey güvenliğinin sağlanması şeklinde tanımlamaktadır. Antlaşma aynı zamanda bireysel saygınlık ve kurtuluş için gerekli toplumsal, ekonomik, politik, çevresel ve kültürel koşulların oluşturulması, insan haklarının korunması ve insan haklarına saygı, iyi yönetim ve bireysel kalkınma için herkese tüm imkan ve tercihlerin sunulması gibi hususları da içermektedir.

Afrika Barış - Güvenlik Mimarisi ve Gündemi Nedir? ²³

Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi (APSA), çatışma ve savaşları önlemek, barış ortamı yaratmak ve kıtada güvenliği sağlamaya yönelik yapı, norm, yetki ve prosedürlerin bir araya getirildiği düzenle hazırlanmış bir plandır. Aşağıda Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisini oluşturan temeller yer almaktadır:

AFRİKA BİRLİĞİ

Barış ve Güvenlik Konseyi: Afrika Birliği Protokolünün Barış ve Güvenlik Konseyi hedeflerine (Madde 3), prensiplerine (Madde 4) ve işleyişine (Madde 6) yönelik bölümler okunduğunda, Barış ve Güvenlik Konseyi'nin 'Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'nin (APSA) merkezinde yer aldığı kolayca anlaşılabilir. BGK çatışma önleme, yönetimi ve çözümleme konularında karar alıcı organ olarak çalışmaktadır. Barış ve Güvenlik Konseyi, Afrika'daki çatışma ve kriz durumlarına etkili ve vaktinde çözümler sunmak için erken uyarı yapan bir düzenleme kuruluşudur. Barış ve Güvenlik Konseyi; Komisyon, Üst Düzey Heyeti, Kıtasal Erken Uyarı Sistemi, Afrika Destek Gücü ve Özel bir Fon tarafından desteklenmelidir. (Esas Sözleşme

5(2). Madde) BGK, amaçlarına hizmet etmesi için gerekli bulduğu durumlarda bu gibi alt kuruluş organları kurabilir. Aynı zamanda Konsey, başlangıç aşamasında ihtiyaç duyulduğunda ve durumuna göre gelecekte aşağıdaki komitelerin oluşturulabileceği kararına varmıştır: Her bölgenin belirtildiği Kaynak Mobilizasyonu Komitesi; her bölgenin belirtildiği Barış Destek Operasyonları için Prosedürler ve Mekanizmalar Komitesi; Barış ve Güvenlik Konseyi Aktiviteleri Rapor Hazırlığı ve Afrika'da Barış ve Güvenlik Durumu.

Protokolün 5. Maddesine göre, Barış ve Güvenlik Konseyi eşit haklar temeline dayanılarak seçilmiş 15 Üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerin 10'u iki yıl, 5'i ise üç yıllık sürelerde çalışır. Konsey, Daimi Temsilciler düzeyinde ayda iki kere; bakanlar, hükümet ve devlet başkanları düzeyinde ise yılda bir kere olmak üzere toplanır. Barış ve Güvenlik Konseyi Protokolü, Konsey toplantılarının kapatılacağını, ancak Konsey'in kararıyla şu gibi durumlarda yine toplantı yapılabileceğini söyler: "...Barış ve Güvenlik Konseyi tarafından incelenmekte olan çatışma ya da durumlara dahil olan ve/ya da bu konularla ilgilenen sivil toplum kuruluşları, söz konusu çatışma ya da durumla ilgili müzakerelerin yapıldığı toplantılara, oy verme hakkı olmaksızın, katılabilir." Barış ve Güvenlik Konseyi'nin açık toplantılarına katılım sağlamasından daha önemli olarak, belki de Konsey "...sorumluluklarına son verme açısından" sivil toplum kuruluşları ile resmi olmayan "danışma" toplantıları düzenleyebilir. Sonuç itibariyle Barış ve Güvenlik Konseyi, Protokol hükümlerine uyumlu olarak şu üç çeşit ana toplantı seanslarını düzenlemelidir: danışma toplantıları, karar alınan kapalı oturumlar ve brifing vermek için yapılan ve sonunda herhangi bir karar alınmayan açık oturumlar. Barış ve Güvenlik Konseyi üyeleri, kamu toplantıları sırasında bağımsız yorumlar yapmaktan ya da bağımsız tartışmalara yol açacak sorular öne sürmekten kaçınmalıdır. BGK Prosedür Kurallarının 32 numaralı kuralı, her toplantının sonunda, Barış ve Güvenlik Konseyi'nin müzakerelerle ilişkili bir Communiqué (kısa rapor) sunmasını talep eder. Uygulamada BGK müzakere sonuçlarını iki şekilde, kısa rapor (communiqué) ya da basın bildirisi yoluyla bildirir. Dakar Deklarasyonu BGK kararlarının şu şekillerde bildirilmesini önermiştir: belirli bir konuda gerçekleştirilen BGK kapalı oturum kararları kısa rapor (communiqué) yoluyla; karar alınmayan BGK açık oturum sonuçları ise basın bildirisi yoluyla bildirilmelidir.

Üst Düzey Heyeti: Barış ve Güvenlik Konseyi Protokolünün 11 numaralı Maddesi, BGK ve Komisyonun Toplantı Başkanının, özellikle çatışma koruma alanındaki girişimlerini destekleyecek bir Üst Düzey Heyetinin oluşturulmasını belirtir. Temel olarak Heyet, çatışma ortaya çıkmadan önce, onu önlemeyi hedefleyen bir erken uyarı sistemidir. Heyet beş saygın kişilikten oluşur. Bu kişiler, farklı bölgeleri temsil edecek şekilde, üye ülkelerin danışmanlığında Komisyon Toplantı Başkanı tarafından seçilir ve Meclis'te üç yıllık dönem boyunca çalışmak üzere görevlendirilirler.

- a. Afrika Birliği Örgütü eski Genel Sekreteri Salim Ahmed Salim (Doğu Afrika)
- b. Güney Afrika Bağımsız Seçim Komisyonu Toplantı Başkanı Brigalia Bam (Güney Afrika)
- c. Cezayir eski Cumhurbaşkanı Ahmed Ben Bella (Kuzey Afrika)
- d. Benin Anayasa Mahkemesi Başkanı Elisabeth K. Pognon (Batı Afrika)
- e. Sao Tomé ve Príncipe Demokratik Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Miguel Trovoada (Orta Afrika)

Kıtasal Erken Uyarı Sistemi: Barış ve Güvenlik Konseyi Protokolünün 12 numaralı Maddesi, Kıtasal Erken Uyarı Sistemi'nin (CEWS) oluşturulmasını bildirir. CEWS, Barış ve Güvenlik Departmanının bir parçası olacak bir Durum Odası'ndan oluşur. Durum Odası, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun (ECOWAS) altında oluşturulan bölgesel örgütler gibi girişimleri gözetleme ve takip etmekle sorumludur. Bölgesel örgütler kendi düzeylerinde veri toplar ve işler, sonra bu verileri kıtasal Durum Odası'na iletirler.

CEWS, Birleşmiş Milletler, BM daireleri, diğer ilişkili uluslararası örgütler, araştırma merkezleri, akademik kuruluşlar ve STK'larla iş birliği yapmak zorundadır. Kıtasal Erken Uyarı Sistemleri aracılığıyla elde edilen bilgiler "...Barış ve Güvenlik Konseyi'ni Afrika barış ve güvenliğini tehdit edecek olası çatışma ve sorunlar konusunda vakitlice uyarmak ve en iyi davranış biçimini tavsiye etmek aşamasında kullanılır. Komisyon toplantı başkanı da bu bilgileri, BGK Protokolü altında kendisine verilen sorumlulukları ve görevleri yerine getirirken destek olarak kullanır."

BGK Protokolü, Kıtasal Erken Uyarı Sisteminin uygun "erken uyarı göstergeler birimi" temeline dayanarak, bölgesel verileri toplamak ve analiz etmekle sorumlu olduğunu belirtir. Bu erken uyarı birimi politik, ekonomik, toplumsal, askeri ve insani göstergelere dayanmalıdır.

Afrika Destek Gücü: Afrika Destek Gücü (ASF), Afrika Birliği Esas Sözleşme'nin 4 (h) ve 4 (j) maddeleri gereğince, kasti çatışmaları durdurmaya yönelik olarak çalışan yayılma önleme, insani yardım ve müdahale gibi amaçları olan önleyici bir mekanizmadır. Afrika Destek Gücü, Barış ve Güvenlik Konseyi tarafından kararlaştırılan görevlerin ya da meclis tarafından yetkilendirilen müdahalelerin bilincinde, kalkınmaya hazır menşee ülkelerin sivil ve askeri bileşenlerinden oluşan çok disiplinli destek kuvvetlerinden oluşur.²⁴

Askeri Karargah Komitesi: Askeri Karargah Komitesi Genelkurmay Başkanları ya da Barış ve Güvenlik Konseyi'nde yer alan ülkelerin temsilcilerinden oluşur. Komite BGK Protokolünün 13 numaralı maddesi gereğince oluşturulmuştur. Askeri Karargah Komitesi'nin amacı, askeri ve güvenlikle ilgili her konuda Konseyi bilgilendirmek ve öneri sunmaktır. Bu Komite'de temsil edilmeyen herhangi bir üye devlet, Komite sorumluluklarına etkili bir şekilde son verilmesi gerektiği durumlarda, müzakerelere katılım için bizzat Komite tarafından davet edilebilir. 'Afrika Destek Gücü ve Askeri Karargah Komitesi Üçüncü Afrika Genelkurmay Başkanları Toplantısı' 2003 yılının Mayıs ayında Addis Ababa'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda Askeri Karargah Komitesi ile ilgili bir takım öneriler kabul edilmiştir. Bu öneriler arasında, Askeri Karargah Komitesi üyeliğinin, Barış ve Güvenlik Konseyi üyeliği ile uyum göstermesi ve BGK Başkanını ile Askeri Karargah Komitesi Başkanının aynı ülkeden olması gibi öneriler sunulmuştur.

Barış Fonu: Afrika Birliği, çatışma önleme, çatışma yönetimi ve çözümleme girişimlerinde destek sağlayacak bir çeşit kaynak mobilizasyonu olan barış fonu oluşturmaya karar vermiştir.²⁵ Barış Fonu, Birlik bütçesinden alınacak finansal ödeneklerle oluşur. Bu ödenekler arasında katkı birikimleri, üye ülkelerden gelen gönüllü bağışlar ve özel sektörden, sivil toplum kuruluşlarından ve bireylerden gelecek diğer kaynakların yanı sıra çeşitli para toplama faaliyetleri vardır.²⁶

“Çatışma Önleme, Yönetme ve Çözümleme için Kıtasal Mekanizma” gibi Protokol ve Mekanizmaların yanı sıra bölgesel anlamda birçok yapı bulunmaktadır. Bunların hepsi Bölgesel Ekonomik Topluluklar tarafından oluşturulmuştur. Örnek olarak, ECOWAS'ın Çatışma Önleme, Yönetme, Çözümleme, Barış Sağlama ve Güvenlik

Mekanizması 10 Aralık 1999 tarihinde, IGAD'ın Çatışma Erken Uyarı ve Cevap Mekanizması (CEWARN) ise 9 Ocak 2002 tarihinde imzalanmıştır. Bunların yanı sıra SADC'ın Güney Afrika Politika, Savunma ve Güvenlik Protokolü, ECCAS'ın Orta Afrika Barış ve Güvenlik Konseyi (COPAX) ve CEN-SAD Topluluğu için geliştirilmekte olan düzenek te bu anlamda verilebilecek örneklerdendir.

Günümüzde çoğu kıtada barış ve güvenliğin artırılması girişimlerinde bulunan ve artık Truck 2 girişimleri olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları da vardır. Bu kuruluşlar İnsani Kuruluşlardan, Barış ve Kalkınma Birliklerine, Dini Kurumlardan, Üniversite ve Enstitülere, Profesyonel Gruplardan, Kadın Hareketlerine ve Topluma Dayalı Örgütlere kadar çeşitlilik göstermektedir. (Barış ve Güvenlik Konseyini oluşturan Afrika Birliği Protokolü Madde 20)

Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi, Afrika Barış ve Güvenlik Gündemi tarafından bilgilendirilmektedir. Şubat 2003 AU-NEPAD Barış ve Güvenlik danışma toplantısı raporlarına uygun olarak, Afrika Barış ve Güvenlik Gündemini (APSA) oluşturan sekiz temel alan belirlenmiştir. Bu alanlar: Çatışma Sonrası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma (PCRD), Doğal Kaynakların Yönetilmesi ve İşletilmesi (EMNR), Savaştan Etkilenen Çocuklar, Güvenlik Sektörü Dönüşümü, Barış ve Güvenlik Süreçlerinde Toplumsal Cinsiyet Terörizmi, Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi İşlemeleştirme, Kapasite Geliştirme ve Kaynak Mobilizasyonu.²⁷ Bu gündemin merkezinde, proaktif bir yolla Afrika çatışmalarını önleme, yönetme ve çözümleme isteği yatar.

Türkiye, Afrika Barış - Güvenlik Mimarisi ve Gündemi ile neden ilgilenmelidir?

Türkiye enerji kaynaklarını, ülkenin doğal gaz ihtiyacının üçte ikisini karşılayan Rusya'dan ayırmaya çalışmaktadır. Ancak bunu başarmak Türkiye için oldukça zor görünüyor. En hızlı gelişen ekonomilerden biri olarak, hem Türkiye hem de Afrika'nın piyasaları yükselmekte. Afrika, Türkiye'nin ekonomik patlamasını desteklemek için Türkiye'ye doğal kaynaklar sağlayabilir ve diğer yandan da Türkiye'nin teknoloji bilgisinden yararlanabilir.

- Böylesi iki taraflı ortaklıklar yalnızca barış ortamında kurulabilir. Bu anlamda Türkiye Afrika barış girişimine desteğini artırabilir. Bu şekilde Türkiye'nin kıtadaki görünürlüğü artar ve sonuç olarak dahil olma sürecinde ülkeye politik ve diplomatik etkinlik sağlar.

Türkiye Afrika ile Nasıl İlişki Kurmalıdır?

- Merkeziyetçi bir ilişki değil, gerçek bir ortaklık kurmak hedeflenmelidir.
- İlişkiye yalnızca ham madde pazarı olarak değil, karşılıklı fayda elde etmeye dayalı sürekli etkileşim süreci gözüyle bakılmalıdır.
- Afrika devletlerinin işlerine saygı duyulmalıdır.

¹ See Kaplan, R “The Coming Anarchy” *The Atlantic Monthly*, Vol. 273 N0 2 1994. p44-76, see also Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon and Schuster, 1996

² Adedeji, A. (ed) 1999. *Comprehending and Mastering African Conflicts. The Search for Sustainable Peace and Good Governanace*. Zeb Books ltd London 1999 pp4

³ Jeffrey D. Sach and Andrew M Warner 1995 “Natural Resource Abundance and Economic Development” *NBER Working Paper* 5398, 1997;

⁴ The term was coined by Karl to denote countries that depend almost entirely on petrol for export and government revenue and have weak institutions. Terry Karl. *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-states* (University of California Press, 1997) see also Ian Gary and Terry Karl, *Bottom of the barrel: Africa's oil boom and the poor* (Baltimore: Catholic Relief Services, 2003).

⁵ Chrysantus Ayangafac “Beyond Transparency: the broader question of resource governance” *Pax Africa* Vol. 3 No.3 2006 p. 6

⁶ Paul Collier and Anke Hoeffler (1998) *On Economic Causes of Civil War*. World Bank; Paul Collier et al (2002 a) Greed and Grievance in Civil War. Oxford University, *Center for the Study of African Economies Working Paper* 2002-01; Paul collier et al (2002 b) *The political Economy of Secession*. Development Research Group, World Bank, Paul Collier, Anke Hoeffler, Havard Hegre, Nicolas Sambanis, Marta Reynal-Querol (2003) breaking the conflict trap: civil war and development policy

⁷ Micheal L. Ross, (1999). “The Political Economy of The Resource Curse” *World Politics* 51.2 (1999) 297-3222; Shambayati, H. 1994. “The Rentier State, Interest Groups, and the Paradox of Autonomy: State and Business in Turkey and Iran,” *Comparative Politics* 26 April 1994; Wantchekon, L. & Jensen, N. 2000 “Resource Wealth and Political Regimes in Africa” Working Paper Centre for African Studies University of Yale; Wantchekon, L.& lam, R. 2002. Political Dutch Disease” University of Yale, Economic Growth Centre, *Centre Discussion Paper* N0 795;

⁸ Grossman, H. I. (1995).”Insurrections” in K. Hartley and T Sandler (eds) *Handbook of Defence Economics, Vol 1*

⁹ Jean-Paul Azam, (1995). “How to Pay for Peace? A Theoretical Framework with Reference to African Countries *Public Choice*, 83, 173-84

¹⁰ Collier, P., Hoeffler, A., *On Economic Causes of Civil War*. Oxford University Press, Oxford, 1998. Collier, P., “Doing Well Out of War”, *World Bank Working Paper*,1999

¹¹ Phillippe Le Billon (2001) op cit.

¹² Pierre Englebert and James Ron (2004) op cit

¹³ Micheal L. Ross, Michael (2003a). ‘Oil, Drugs and Diamonds: The Varying Role of Natural Resources in Civil War’, in Karen Ballentine & Jake Sherman, eds, *The Political Economy of Armed Conflict Beyond Greed and Grievance*. Lynner Rienner publishers: Boulder 2003 pp. 47-70

¹⁴ Michael Bratton, Nicholas van de Walle Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in Comparative Perspective (Cambridge Studies in Comparative Politics):

¹⁵ Kaplan op cit

¹⁶ Cited in Adedeji op cit

¹⁷ Cited in Furley, O. 1995. *Conflict in Africa*. Tauris Academic Studies.1995

¹⁸ Cited in Adedeji pp 9

¹⁹ Cited in Ajulu, R. (2003) "African Security: Can Regional Organisations Play a Role?" In Field, S (ed) *Peace in Africa: Towards a Collaborative Security Regime*. Institute of Global Dialogue. Johannesburg 2004

²⁰ Ibid

²¹ Kotze, D. "Issues in Conflict Resolution." *African Journal on Conflict Resolution*. Vol. 2, No.2, 2002, pp.77-100

²² Makinda, Samuel, M *The African Union: Challenges of Globalisation, Security and Governance* Routledge Global Institutions, UK 2007

²³ This sections borrows heavily from the Institute for Security Studies Profile of the AU www.issafrica.org

²⁴ Article 13 (1) of the AU Protocol Relating to the establishment of the PSC

²⁵ Article 21 (1) of the AU Protocol Relating to the establishment of the PSC

²⁶ Article 21 (2) of the AU Protocol Relating to the establishment of the PSC

²⁷ Report of the AUNEPAD Consultations on Peace and Security, 1718 February 2003,